

И. А. КРЫЛОВ

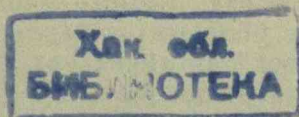
БАСНЯЛАР

АВИАИЗДАНИЕ

УГРЕНЧІНІНЪ БИБЛИОТЕКАЗЫ

И. А. КРЫЛОВ

БАСНЯЛАР

ХАКАСИЯДАҒЫ КНИГА ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
АБАКАН—1956

КРЕСТЬЯННАРНАНЪ ЧУЛ

Чуллар паза чулаттар тасчатса,
Крестьяннарга улуғ ўрел итченънер.
Крестьяннар сыдап ла полбаста,
Чулаттар, чулычахтар кірчеткен чулданъ.
Оларны тыс саларға сурынарға чўргеннер.
Хоптанчанъ ниме кўп полған!
Суғ хайда кўскў тарлағларны хас салған;
Хайда тербеннер ағыс парыбысхан;
Сан даа чох мал суға саайлан парған!
Пу чул, сіліг дее полза, амыр ахча;
Анынъ хазында улуғ городтар турча,
Ол, тізенъ, іди хачан даа сохтанминча:
Сынап таа, ол пуларны, нееке, тыс салар,
Крестьяннар удур-тўдїр чоохтасчалар.
Ниме зе? Чулзар, чағдап одырып, кўрзелер,
Ис-сиптерїнінъ чарымы анча ағып одырлар,
Хойтанар онъдай чоғын піліп алғаннар,
Ис-сиптерїн харахнанъ на ўдескеннер;
Ананъ удур-тўдїр кўрізібіскеннер,
Пастарын на чайхап салғаннар,
Паза полчанънары чохта, нан сыхханнар.
Парчадып, чолда олар чоохтасханнар:

„Нимее тик хорадарбыс времяны даа!
Кічіглерге тызыг таппаспыс
Улуғларынанъ тинъе ўлесчеткен чирде.

ПЎРЛЕРНЕНЪ ЧИЛЕГЕЛЕР

Чайғыдағы манъат кўнде,
Ўзенче кўлеткі тўзіре,
Ағас пўрлері таннанъ сыбырасчатханнар.
Постарынынъ хойиин, кўгін махтанызып.
Танға постарын піди махтап парчалар:
„Прай пу ўзенні піс ле чазандырчабыс,
Мында ағастар пістинъ не сылтаабыста
Парбах таа, тўгдўр дее, сіліг дее турчалар.
Ниме поларчых мында піс полбаан ползабыс.
Піске махтанғаннанъ чазых пол парбас!
Піс нимес не хадарчыны,
Чол парчатхан кізіні
Сўрўн кўлекте чаапчатхан?
Піс нимес не сілибісненъ
Пастух хыстарны сегіргерге пеер тартчатхан?
Пістўк танъ чариинда, иир солбанында
Хачан даа соловей сығырчададыр.
Сірер дее, танычахтар, позынъар даа
Пістенъ чарылбадағ даа онъдайынъар пар полтыр“.
— „Спасибо тирчіксер чи піске дее мында“, —
Чир алтынзартын амыр табыс тапсады.
„Кем іди, уятлин, улуғсырхап чоохтан полды,
Пісненъ піди чоохтазарға туртухпада?
Андағ тілліг, андағ тідінчек кем полды?“ —
Пўрлер, ағасча суулап, нымыласханнар.
Оларға алтынзартын нандыр сыхханнар:—
„Піс олар полчабыс, чилегелербіс...
Хайди таныбас! Харасхыда хазынчабыс,

Мыннанъ сығара сірерні азырапчабыс,
Сірер ѓнъненчеткен ағастынъ тѳзібіс,
Пістінъ зе киреебіс пе, сілігленінъер!
Че пістінъ пасхабысты ла ундубанъар:
Наа часхы читсе, наа пўрлер ѓс парар;
Че чилегенъер хуруп парар полза,—
Ағас таа, сірер дее чох поларзар“.

ХАРҒАНАНЪ ТАНЪАХ

Смоленский князь¹, кӱйтӱктенісненъ
Чабалларны чинъчеең сағын тапханда,
Наа вандалларнынъ² чолын тулгап пӱӱненъ
Москвада оларны ӱлімге халғыс салғанда,
Улуғ-кічіглер кӱдірілгеннер,
Уяданъ сыххан аарларға тӱй полғаннар,
Времяны сала даа чідірбееннер,
Москваданъ табыраанча сыхханнар.
Кӱріп одыр ол хорылысты Харғачах,
Пурнын арығлап ала, хыр ӱстӱнде.
— „Чол парарға ба, кумачах?“
Ағаа Танъах соор ӱстӱненъ тапсады:
„Ырчы, тіпчелер, чағдап килтір,
Городха ла кірері халтыр“.—
„Минінъ ноо киреемдір анда?“—

¹ Смоленский князь—М. И. Кутузов. Смоленский князьтынъ адын ол 1812 чылда 6 ноябрьда Красныйнынъ хыринда чааласхан соонда алған.

² Вандаллар—Германияданъ сыххан чон. Вандаллар аяғ чох тонағчылар полғаннарыннанъар рассказтар парлар (Римні оларох хродап салғаннар). Мында наа вандаллар тіп французтар адалчалар.

Нандырған Харға:—Мин халам мында.
Сірер хайди даа полчадынъар;
Харғаларны за пызырбинчалар.
Мин аалчыларнанъ даа киліс поларбын,
Арса, сыр, сѳѳкке дее чидіп аларбын.
Анымчох, Танъағас, чааскалығ чол ползын!
Харға сынап таа хала парған;
Аалчыларны Смоленская ѳѳѳктір сыххан,
Харға нимее чидініп алар орнына
Позы аалчылар ўгрезіне кір парған.

Кізінінъ дее удаа пар алығ сананызы.
Часканынъ ізінче парчатхан осхассынъ:
Че аннанъ сын киректе учурас парзанъ—
Харғох чіли, ўгреде пол парчазынъ!

ХУУ, СОРТАН ПАЗА РАК

Чөптүг полбазалар арғыстар,
Киректері іскер чылбастар,
Иткенде дее чох, муханан на парарлар.

Хуу, Рак, Сортан пірсінде
Ханъаа сөөртирге чапсынғаннар,
Ўзөленъ көөлініп адғаннар;
Чоо сіренчелер, че ханъаа орнында!
Тартынчах оларға аар нимес осхас.
Че Хуу тартыпча тигірзер,
Рак тōдір, Сортан суғзар.
Кем пролығ, кем сынчых мында?
Че ханъаа ам даа орнында.

ОСЁЛНАНЪ СОЛОВЕЙ

Осёл, Соловейні көр салған,
Ағаа чоохтапча: „Истек ле, нанчыцах!
Сині, тіпчелер, сарнирға улуғ узыцах:
Хынчам мин уғаа
Позым пёк көрерге, ырынъ тынънап,
Улуғ ба сининъ пілізинъ сыннанъ“.
Ананъ на Соловей ырлап сыххан:
Мунъар ўн салып, чайхал сыххан;
Пірде ўні көйлче чабырылча,
Ыраххыда янъыланып турча,
Пірде оох тітіресненъ арыҕча кинетін тарапча.
Аврора¹ ырчызын прайзы тынънаан:
Таннар амырап, хустар ыры тымылған,
Маллар даа чатхлабысханнар.
Сала тынып, пастух хынып тынънаан,
Пастушкаа пірее кўлін салчатхан.
Ырчы тоосхан, Осёл төбін көрче:
„Ўнінъ хомай нимес полтыр,—тіпче,
— Истерге әрістіг нимес сині.

¹ Аврора—танъ солбаны.

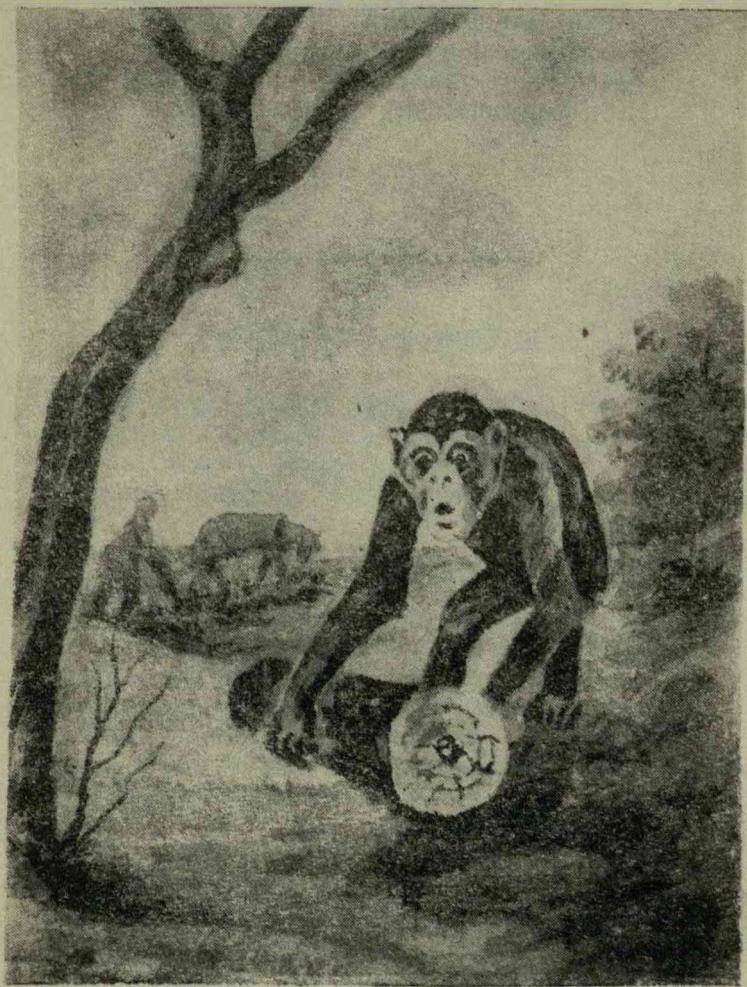
Хомзыныстыҭ, пістінъ петухнанъ таныс нимессінъ,
Аннанъ син хоза ўгрєнерчіксінъ,
Андада улам маңъат ырлирчыхсынъ“.
Аны истіп, Соловейім парасхан,
Ханадын сабынып, хай-хай учуххан.

Андаҭ ўзўрігчілерденъ
Осхырзын худаы пісті дее!

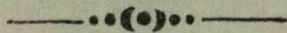
ОБЕЗЬЯНА

Хайди даа син тоҭынчат;
Че тузазы чох тоҭынзанъ,
Хараспа алғыс аларҭа,
Саҭынма сабҭа сыҭарҭа.

Крєстьянин иртен ирте салдананъ
Хыразын тартып-талап істенчеткен;
Тынъ сіреністіҭ тоҭынҭанына
Хара суҭ тўскєнче тирлєпчеткен:
Ирен—сынчых, харазып тоҭынча.
Аны полҭан на кізі махтапча,
„Алғыс саҭа, махтаҭ саҭа!“—тіпче.
Мартышканынъ аҭаа істі кўйче.
Махтадарҭа за полҭаны ла хынча.
Мартышка тоҭынарҭа саҭынды,
Чурка таап, анынанъ ўліс сыхты.
Мартышка хайдар-хайдар харасча:
Чурказын пірде артынча,
Пірде хурчи тудып алча;
Сўзірче, тоҭландырча;
Парасханнынъ тирі суҭ ла чілі ахча;

Ананъ ол пыхсыпча, чадап тынча:
Че пїрдеезі аны махтабинча,
Чапсычанъ-танъначанъ нїме чоғыл!
Кõп тоғынчазынъ, тузазы чоғыл.

ПҮҮРНЕНЪ ХУРАҒАН

Күстігіннъ алнында хаҗан даа күзі чох пролығ:
Андағны историяда көп пілчебіс,
Че піс, тізенъ, история паспинчабыс;
Басняда аннанъар чоохталғаны мындағ.

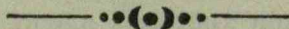
Хураған ізіг күнде, сухсап, чулзар парған,
Че анынанъ анда саай пол парған.
Олох чирде тінъзілен чөрчеттір ачын Пүүр.
Хурағанны көр салып, чиирге аны харас тур;
Че киректі закон хоостыра идечік полча:
„Хайди полчазынъ, уяды чох, — хысхырча, —
Суға кірліг тумзуғынъны кире сухчазынъ,
Ап-арығ суумны хум-сайнанъ

пуртахтандырчазынъ.

Андағ чабал иткенінъ үчүн өс аларбын,
Пазынъны синінъ амох ўзе тарт саларбын*.—
„Аарластығ Пүүр чаратсын чоохтап пирерге,
Оларға киректінъ сынын искір пирерге:
Мин оларданъ чўс хаалағ индіре ісчебін.
Тарыхпазыннар, оларданъ сурынчабын:
Оларнынъ суун мин пуртах итпинчебін“—

„Андагда мин чойланчам ма! нимее чарабаан!
Истїлдібе ни андаг чабал, көрбеебін!
Ундубаам мин, пылтырғы чайғынынъ алнында
Синѳк полғазынъ удурласхан маға мында;
Мин ол киректі, нанчычах, ам даа ундубаам!“—
„Истек, минінъ төреенненъ пеер чылым даа толбаан“,—
„Андагда синінъ харындазынъ полған полар“.—
„Минінъ харындастарым чоғыл“.— „Кумынъ, алай
свадынъ,

Сіернїнъ родынъарданъох піреезі полар.
Сіер, сіернїнъ адайынъар, пастуғынъар—
Маға чабал идерге хынчазар прайзынъар.
Маға сайбағ саларға тынъ көп харастынъар,
Че оларнынъ үчүн мин саға сыданарбын“.—
„Ах, ниме үчүн мин їди улуг пролығбын?“—
„Тапсаба! Майыл пардым мин сині истерге,
Манъ чоғыл, күчүгес, проныны үзүрерге!
Чирім килчеткенненъер пролығзынъ“,—тібіскен,
Хурағанны арығзар сөзір чөрібіскен.

ТЫРЛАНЪАСНАНЪ ХЫМЫСХА

Сегіресечі Тырланъас
Ізіг чайғыны ырлап салған;
Айланарға даа манънанмаан,
Хысхызы чиде салған.
Хуруғ тур халды чазы;
Чарых кўннер ирт парды,
Чоғыл столы, туразы
Полған на пўр алтында.
Хысхы прай чох ит салды.
Хысхызы пастал сыхты;
Астапчадып ырлирға
Кіре чоғыл сағысха!
Уғаа тынъ ачырғанча,
Хымысхазар чыл киліп,
Полызарға сурынча:
„Кўс алынып алғанча,
Часхы кўн пасталғанча
Азырадах, кум, чылытта!“ —
„Танънастығ син чоохтанчазынъ:
Чайғызын ниме иткезінъ?“ —
Тіпче ағаа Хымысха.
„Тоғынар полчанъ ма за,

Нымзах от аразында
Ыр, көглес турған нооза,
Ундулған прайзы анда". —
„А, син зе..." — „Мин зе,
Чайны чай тооза ырлаам". —
„Ырлазынъ ма? Кирек се:
Пар, амды плесет сал!"

ХООСХАНАНЪ ПОВАР

Хайдаҥ-да пілістіҥ Повар,
Тоғыстанъ ойлаан кабаксар
(Худайға ол киртінчек полтыр,
Ол кўн кумазынынъ ибірин итчеттір),
Ас-тамаан кўскелерденъ хадарарға
Хоосханы ол артыс салтыр.
Ниме кўр салған ол айлан киліп? Полда
Пирог халғандызы; Хоосха пулунъда,
Уксустыҥ бочка кистіне кір партыр,
Мырлап ала, танъах идін чіп одыр.
Ах, син, ачын! ах, син, чабал!—
Мында Васьканы Повар уяттырча,—
Уядынъ синінъ пір дее чоғыл!
(Васька танъахты чічеен не чіп парча.)
Хайди! Ізестіҥ Хоосха полчатпинанъ,
Амыр хылиинънанъ сабға сыхчатпинанъ,—
Че син... хайдаҥ уядыстыҥдыр!
Амды прай хончыхтар чоохтирлар:
„Васька-Хоосха чабал! Васька-Хоосха оғыр!
Іуўрні хойға чағдатпаан чіли, тирлер,
Оғыр Васьканы ибге кирбенъер,
Сиденге дее чағын итпенъер:

Ол сайбах, ол кизе улуғ үрел итче! —

(Васька, истіп ала, чічеен не чіпче.)

Мында чоохчым тілін пос салыбысхан,

Ўгредіп чоохтаны тоозылбиныбысхан.

Нимедір? Аны ўгредіп чоохтанғанча,

Васька-Хоосха хаарған итті прай чіп салған.

Мин ползам, пасха поварға
Чѳп пирерчікпін стенада кирт саларға
Ўлғуненъ тузаланар чирде
Чоохты тик чирге хоратпасха.

КӖӖКНЕНЪ ПЕТУХ

„Ӗтіг, манъат ырлапчазынъ, Петугас!“ —

„Син дее, минінъ чахсым, КӖӖгічегес.

Сіліг, нымзағас иде сѳѳ тартыпчазынъ,

Арыгда прайзынанъ артых ырлапчазынъ!“ —

„Сині истіп ле чадарчыхпын, кумычаам“. —

„Сині дее, минінъ абахайычаам,

Тохтабыссанъ, сағып одырчам

Хатап ырлап пастирынъны...

Чоо танънапчам ўнінъні,

Арығ, сіліг, пѳзік тартыпчатханынъны.

Позынъ улуғ даа полбиндырзынъ,

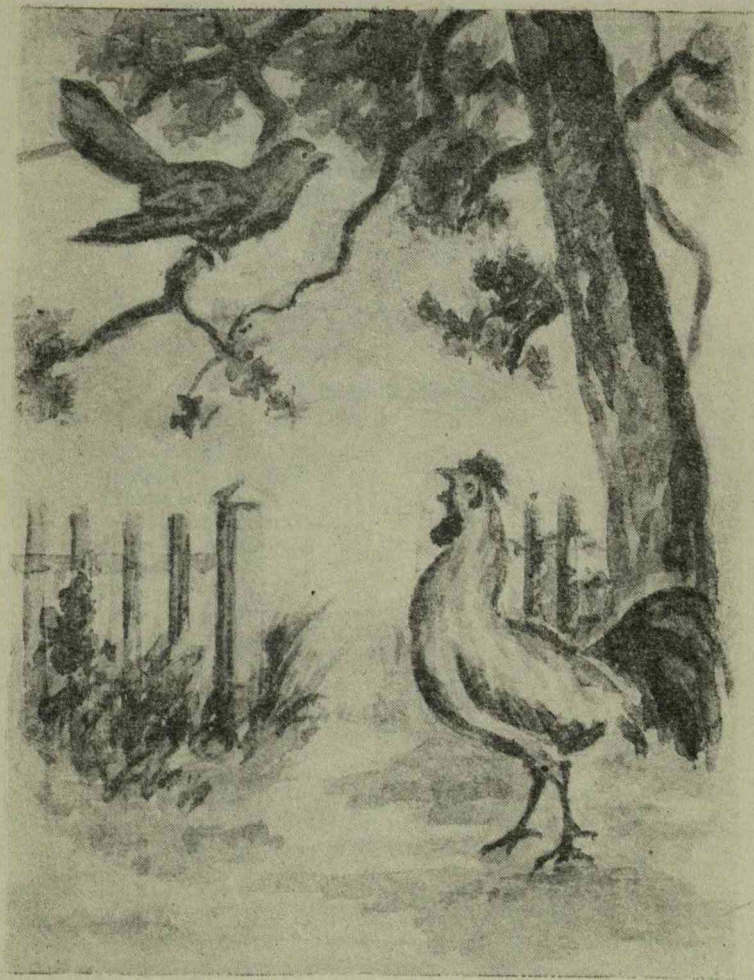
Че соловей чіли ырлапчазынъ!“ —

„Алғыс, кум; мин саға сынны чоохтапчам,

Рай хузынанъ артығох ырлапчазынъ,

Анзын сала даа чойланминчам“.

„Нанчылар! — мында воробей тапсапча, —

Ўнінъер харылғанча махтазынъар,
Олох хомай ла полар музыканъар!..“

Ниме ўчўн, чазыхтанъ хорыхпин,
Кўўк Петухты махтап парча?
Петух Кўўкті махтаан ўчўн.

СОДЕРЖАНИЕЗІ

	Стр.
Крестьяннарнанъ Чул	3
Пурлерненъ Чилегелер	4
Харгананъ Танъах	6
Хуу, Сорган паза Рак	9
Осёлнанъ Соловей	10
Обезьяна	12
Пуурненъ Хураган	15
Тырланъаснанъ Хымысха	17
Хоосхананъ Повар	19
Кёокненъ Петух	20

Иван Андреевич Крылов

БАСНИ

Редактор *Г. Г. Трояков.*

Переводчик *А. В. Ас танаева*

Художественный редактор *А. П. Масленников.*

Технический редактор *Л. Ф. Ильина.*

Корректор *М. И. Табастаева.*

Подписано к печати 1 декабря 1956 г. 70×108 ¹/₃₂ Печ. л. 1 ¹/₂. Уч.-изд. л. 0,7
Тираж 1000 экз. Заказ 3838. Цена 30 к.

Типография из-ва „Советская Хакасия“, г. Абакан.

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. предыд. выдач. _____

